

МЕДІАЦІЯ МІЖ СТРУКТУРОЮ ТА АГЕНТНІСТЮ ЗА М. АРЧЕР: ВАЖЛИВІСТЬ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА РЕФЛЕКСИВНОСТІ

*Гуменюк Вікторія Вікторівна,
аспірантка Докторської школи*

Національного Університету «Києво-Могилянська академія»,

Теорія соціального морфогенезу британської соціологині Маргарет Арчер являє собою динамічне пояснення взаємодії відразу за двома вимірами: структури – агентності та культури – агентності. Саме в результаті цієї взаємодії має місце або соціальна трансформація або соціальна репродукція. Наукова точка зору Арчер, базуючись на позиціях реалізму Бхаскара, дозволяє нівелювати недоліки як методологічного колективізму, що недостатньо враховує вплив агентності, так і методологічного індивідуалізму, який дещо недооцінює роль структури. Важливими принципами методології Арчер є відмова від конфляції (або злиття (elision)) та аналітичний дуалізм. Авторка стоїть на позиції обов'язкового аналітичного розрізнення «частин» (parts), тобто соціальних утворень та «людей» (people), які в них вбудовані, аналогічно розрізненню системної та соціальної інтеграції у Д. Локвуда.

Теоретична перспективна соціального реалізму передбачає стратифіковану соціальну онтологію, що пояснює процес медіації через взаємодію між двома наборами емерджентних властивостей: структурних (structural emergent powers (SEPs)) / культурних (cultural emergent powers (CEPs)) та персональних (personal emergent powers (PEPs)). Відтак, у випадку, коли йдеться про взаємодію структури й агентності (або культури й агентності), неминуче виринає взаємодія їхніх казуальних властивостей, й роль саме персональних емерджентних властивостей в процесі медіації варта підвищеної уваги. Адже саме агентські PEPs рефлексивності означають, що люди можуть здійснювати моніторинг свого оточення, контролювати себе та визначати, який стратегічний курс дії обрати, оскільки саме агентські рішення впливають на те, як «каузальні властивості соціальних форм опосередковуються через соціальну агентність» [Bhaskar, цит. з 5, р. 3]. Більше того, Арчер зазначає, що ці рішення не призводитимуть до стандартизованих результатів, а демонструватимуть персональну варіативність [5, р. 3-4].

Персональна та соціальна ідентичності, постійна внутрішня розмова

У відповідності до положень реалізму, агенти та актори виникають завдяки таким людським емерджентним властивостям (на які, безумовно, впливають структурні (SEPs) та культурні (CEPs)) як *самосвідомість* (selfhood) та *персональна ідентичність*.

Агенти для Арчер – це колективності, які мають однакові шанси на життя. Виходячи з такого розуміння, агентом є кожен, оскільки бути агентом означає займати певну позицію в розподілі обмежених суспільних ресурсів. Очевидно, що саме по собі знаходження на певній позиції не передбачає індивідуальної ідентичності, саме тому Арчер вживає поняття «агентність» тільки в множині, а у випадку, коли зустрічається поняття «агент», йдеться про групу або організацію. Лише соціальний актор, на думку авторки, «існує в однині, та єдиний відповідає жорстким критеріям, аби мати унікальну ідентичність» [2, р. 261]. Стати соціальним актором означає для індивіда «знайти свою роль/ролі, в які він/вона готова вкладатися, а супроводження соціальної ідентичності яскраво виражає те, хто він/вона є в суспільстві» [2, р. 261]. В часовому вимірі самосвідомість є матір'ю агента, агент (в множині) є батьком актора (в однині) та сприяє набуттю актором соціальної ідентичності.

Шлях розвитку індивіда до рівня актора, або стратифікованого соціального суб'єкта починається з самості, яка в ранньому дитячому віці трансформується в самосвідомість. Арчер стверджує, що людина – «це дещо більше, ніж біологічний набір молекул плюс смисли розмов суспільства» [2, р. 189] очевидно, сперечаючись в цій фразі з відомим твердженням Харе (Hare) про те, що «нічого не може бути в голові, що раніше не було в розмові» [2, р. 188]. Поміж біологічним та соціальним у людини з'являються найважливіші людські властивості та здібності – самосвідомість, рефлексивність та знання про світ, що є необхідними для процвітання в ньому. Морфогенез персони та персональної й соціальної ідентичностей мають однакову схему та складається з таких етапів: 1) самість, 2) первинний агент, 3) корпоративний агент, 4) соціальний актор. Персональна ідентичність формується в рамках постійного внутрішнього діалогу, в якому емоції є коментаторами значимих для людини речей. Арчер стверджує, що появі соціальної істоти логічно та онтологічно передуює саме людська істота. Й роль персональної ідентичності тут критично важлива. Етап появи соціальної ідентичності відбувається шляхом персоніфікації соціальної ролі корпоративного агента. Й тут суттєвим є «такий синтез персональної та соціальної ідентичностей, що є емерджентними та відмінними, хоча вони роблять внесок як в появу так і у відмінність одна від одної» [2, р. 288]. Позиція соціального актора – не кінець циклу розвитку людини від народження до зрілості, коли він/вона набуває повний набір персональних здібностей – відчуття самого себе (self), агента, актора та особливої (particular) людини. Історія довжиною в життя триває, оскільки емерджентні властивості людини не залишаються постійними, вони змінюються самі та чинять вплив на свої оточення.

Медіація між структурою та агентністю

Арчер вважає, що структура та агентність з'єднуються за допомогою «внутрішньої розмови» (inner conversation) [3, pp. 1-52], саме між subject-self та object-self [3, p. 103]. Авторка вибудовує діалогічну схему «внутрішньої розмови», що складається з трьох етапів: розпізнавання (discernment), обмірковування (deliberation) та посвяти (dedication). Розпізнавання передбачає, що subject-self оцінює елементи в трьох порядках реальності, на які звертає увагу в частині їх цінності та привабливості. Тут проекти кристалізуються в ясні концепції, важливі для життя. Обмірковування передбачає те, що object-self репрезентує враження в зібрані сценарії, які тепер subject-self збагатило деталями, що підкреслюють позитивні та негативні наслідки для інших важливих речей (concern) та інтересів суб'єкта. На стадії посвяти object-self підводить психологічний баланс, який бере участь в прийнятті рішення найбільшої важливості «ultimate concern» [1, pp. 102-103].

Процес медіації між структурою та агентністю Арчер описує за допомогою траєкторії курсів діяльності: «важливі речі (concerns) – проекти (projects) – практики (practices)» [2, p. 133] за таким зразком [2, pp. 135-148]:

1. Структурні та культурні властивості об'єктивно формують ситуації, яким агенти мимовільно протистоять, ці властивості мають формуючу владу (generative powers) обмеження або уможливлення по відношенню до суб'єктивно визначених агентів.

2. Обмеження та уможливлення активуються в асоціації з особистісними важливими речами агентів, як суб'єктивно визначених до трьох порядків реальності – природи, практики та суспільства.

3. Курс дії відбувається через рефлексивні обмірковування агентів, які суб'єктивно детермінують їхні практичні проекти та взаємодію з їхніми об'єктивними обставинами.

Арчер вирізняє чотири типи рефлексивності (комунікативну [3, pp. 167-209], автономну [3, pp. 210-254], метарефлексивність [3, pp. 255-297] та зламану рефлексивність [3, pp. 298-341]), й у відповідності до типу рефлексивності вирізняє різні моделі медіації структури – ухильний (evasive), стратегічний та підривну (subverse) [3, pp. 353-356]. Саме люди, що характеризуються метарефлексивністю, на думку Арчер, схильні проявлятися в третьому секторі, маючи діяльність з просування змін як кар'єрну затребуваність [4, p. 293, 316].

Висновки. Теоретична позиція реалізму розглядає процес медіації між структурою та агентністю в спосіб, що передбачає прийняття, з одного боку, незменшуваної *об'єктивності* соціальних форм та, з другого, – неунікненої *суб'єктивності* соціальних агентів, та теоретизування на предмет їхньої взаємодії. Й роль людини тут неможливо переоцінити, адже саме «індивід, представлений тут в її/його визначеній сингулярності, має здібності постійного рефлексивного моніторингу себе та суспільства, що уможливило цей суб'єкт брати на себе зобов'язання як істинний акт солідарності» [2, p. 295].

Література:

1. Archer M. Realist social theory: The Morphogenetic approach. Cambridge, 1995. VII+354 p.
2. Archer M. Being human: The problem of agency. Cambridge, 2000. X+323 p.
3. Archer M. Structure, agency and the internal conversation. Cambridge, 2003. X+370 p.
4. Archer M. Making our way through the world: Human reflexivity and social mobility. Cambridge, 2007. VII + 343 p.
5. Archer M. Realism and the problem of mediation between structure and agency. URL: http://www.criticalrealism.com/archive/iacr_conference_2001/marcher_rpmsa.pdf (дата звернення : 29.05.2021)

САМОДЕТЕРМІНАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ: ДО ДИСКУСІЇ ПРО АГЕНТНІСТЬ У СОЦІОЛОГІЇ

Подшивалкіна Валентина Іванівна,

доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної і прикладної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

В доповіді підкреслено, що у громадянському суспільстві яке базується на активності громадян суттєве значення набуває розвиток нового понятійного апарату. Поширення постнекласичної методології в соціогуманітарному знанні сприяло поверненню інтересу до унікального нетипового, конструктивістського у соціальному житті, а також до детермінації соціальної поведінки не тільки минулим, тобто до каузальної детермінації, але й до телеологічної детермінації або детермінації майбутнім – програмами, проектами, технологіями. У сучасній соціогуманітаристиці поряд с номотетичним підходом, спрямованим на пошук законів та закономірностей соціального розвитку, активно використовується ідеографічний підхід, що звертає увагу на унікальність досвіду особистості, на розвиток новітніх феноменів та явищ, на приховану приватну сферу життя, на суб'єкту активність та самодетермінованість.

Саме інтерес до суб'єкту та його творчої участі у соціальному житті сприяв поширенню використання таких понять, як актор та агент. Дуже часто ці поняття використовуються як синоніми, але й